

Betere bescherming monumentale bomen

Multidisciplinair onderzoek naar bescherming monumentale bomen: nog heel wat stappen te ondernemen

Monumentale bomen zijn vaak oud, zeldzaam en herkenbaar (maar niet altijd). Ze hebben een geschiedenis of een mooi of bijzonder verhaal. Hoe kunnen we ze het beste beschermen, zodat we nog lang van deze bomen kunnen genieten? Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) zag het belang hiervan in en nam samen met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en de Bomenstichting het initiatief om dit te laten onderzoeken. Een multidisciplinair onderzoek naar de bescherming van monumentale bomen laat zien dat er nog heel wat stappen te ondernemen zijn om deze markante en bijzondere bomen voor de toekomst te behouden.

Auteur: Wendy Batenburg, wetenschappelijk onderzoeker, Bart van Duijnhoven, boomtechnisch adviseur, veteraanbomenspecialist (VETcert) Terra Nostra

De Bomenstichting beheert het Landelijk Register van Monumentale Bomen. Hierin staan bomen die van nationaal belang zijn. Het ministerie van OCW vindt dit echter niet de beste manier om de bescherming van deze

eeuwenoude bomen te waarborgen in beleid. Kunnen deze bomen misschien gezien worden als rijksmonument of cultureel erfgoed, of zijn er nog andere mogelijkheden? Vele aspecten zijn van belang bij de bescherming van deze

bomen, bijvoorbeeld de groeiplaats en de ecologische en cultuurhistorische waarde, maar ook de juridische status. Terra Nostra onderzocht die samen met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, de Bomenstichting, Mariska de Boer (specialist groen erfgoed), Jilles van Zinderen (jurist) en andere experts. Het onderzoek werd op 19 december 2024 gepresenteerd bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en is in te zien via www.terranostra.nu.

Vijftien bomen

In dit onderzoek werden vijftien bijzondere monumentale bomen beoordeeld, verspreid over Nederland. Ze waren uitgekozen op basis van boomsoort, type groeiplaats en eigendom. Er werden zes onderzoekslijnen gevolgd. Als eerste werden de omstandigheden van de boom en de groeiplaats beoordeeld. Ook werd de ecologische waarde berekend met de Eco-score, een door Terra Nostra ontwikkelde gevalideerde score voor de ecologische waarde van boomhabitats en de bijbehorende omgevings-

Wendy Batenburg

Bart van Duijnhoven

biotopen. Vervolgens werd de geschiedenis of het verhaal van de boom en de cultuurhistorische waarde bepaald met een nieuw ontwikkelde methode. En als laatste – maar niet minder belangrijk – werd gekeken naar de invloed van de mens, het beleid en de juridische status van de boom. In alle onderzoekslijnen werden de kansen en knelpunten vastgelegd per boom. Dit leidde tot aanbevelingen om monumentale bomen beter te beschermen.

Kansen en knelpunten

Geschiedenis en cultuurhistorische waarde

- Deze oude bomen hebben een lange historie. Ze hebben een rol gespeeld in de geschiedenis als grensboom of herkenningpunt op kruispunten. Er zijn zelfs sages ontstaan, zoals die over de Heilige Eik waarin een kluizenaar heeft gehuisd. Deze historie heeft een grote rol gespeeld bij het eeuwenlange behoud van de bomen.
- Vaak zijn monumentale bomen schilderachtig, grillig, idyllisch, imposant en iconisch en hebben ze een belangrijke cultuurhistorische

waarde. Ze hebben een grotere kans om oud te worden door de waardering van een groot publiek. Aan de andere kant zijn er ook bomen die hun verhaal en functie verloren hebben door verandering van de omgeving. Door ouderdom, schade of snoei kan het uiterlijk van de bomen zo veranderd zijn dat ze alleen nog herkenbaar zijn voor experts. Dit kan grote invloed hebben op het behoud van deze bomen.

- De cultuurhistorische waarde van de groeiplaats is bij meerdere bomen verdwenen, wordt niet meer herkend of is in negatieve zin veranderd. Historische akkers en weides worden nu intensief beheerd, waardoor de ecologische waarde verdwijnt of sterk vermindert. De Twaalf Apostelen op landgoed Ampsen in Lochem zijn hiervan een voorbeeld. Ook hierbij is herkenbaarheid essentieel voor het behoud van de historische groeiplaats. Overdracht van kennis over het beheer van monumentale bomen en hun groeiplaats, maar ook het zich verdiepen in de historie, functie of het verhaal, draagt bij aan beter beheer van monumentale bomen. Ook het belang van deze bomen voor de biodiversiteit moet benadrukt worden. De kenmerken en waarden die bij de ontwikkeling van monumentale bomen horen, kunnen in hun voortbestaan bedreigd worden door het huidige risicogestuurde beheer.

Boom, groeiplaats en ecologische waarde

- Bij het ouder worden van bomen gaan er natuurlijke processen spelen, zoals houtrotvorming, kolonisatie door schimmels en ook takbreuk. Daarnaast kan de mens schade aan een boom aanrichten, zoals aanrijsheden en (te) grote snoeiwonden. Het is ook niet altijd duidelijk wie er verantwoordelijk is voor het onderhoud en beheer van bomen. Groeiplaatsen worden beperkt door verdringing, verharding en gebruik van bestrijdingsmiddelen. Ook ruimtelijke ontwikkeling vormt een bedreiging; te vaak zijn bomen, en zeker complete groeiplaatsen, geen prioriteit in een ontwerp. Een integrale aanpak bij het beheer en werkzaamheden in de omgeving van deze bomen is dus essentieel.
- Monumentale bomen hebben een hoge ecologische waarde. Natuurlijke processen waaraan de soort, de standplaats en de verbanden met allerlei organismen in de omgeving bijdragen, zijn van groot belang.

Beleid, juridische status en invloed van de mens

- De meeste mensen willen mooie, imposante en fotogenieke bomen wel beschermen. Minder herkenbare monumentale bomen hebben minder geluk. Een verhaal, een functie, of de beschermende rol van de eigenaar is belangrijk om het publiek te beïnvloeden en de boom op de juiste manier te verzorgen.
- Maar liefst vijf van de vijftien bomen uit het onderzoek hebben de titel 'kampioen'. Dit betekent dat ze bij de grootste, dikste of oudste bomen van Nederland horen. Dit kan zo'n boom bekendheid geven en geliefd maken, met zekerheid voor de toekomst.
- Sommige bedreigingen kunnen we zelf beïnvloeden, maar zaken als klimaatverandering en vermessing, ook veroorzaakt door de mens, zijn moeilijk tegen te gaan.
- Het belangrijkste is om de bomen met de juiste kennis, expertise en ervaring te behandelen of juist met rust te laten. Deze kennis is niet algemeen en wordt niet altijd overgedragen bij een wisseling van eigenaar. De meeste eigenaren van de vijftien bomen nemen hun verantwoordelijkheid serieus en zijn trots op deze bomen. Hun inzet zorgt voor het behoud ervan in de toekomst. Er zijn ook uitzonderingen, zoals de paardenkastanje Rapenburg, waarvoor meerdere keren een kapvergunning is aangevraagd om een monumentale muur te behouden. Onvoldoende kennis van de eigenaar over het beheer van de boom en de groeiplaats kan een bedreiging vormen. Ook maatregelen om mogelijke veiligheidsrisico's tegen te gaan zijn vaak bedreigend voor het voortbestaan.
- De juridische bescherming van de bomen verschilt per gemeente. Er is geen bescherming op nationaal of provinciaal niveau. Als een monumentale boom die we als nationaal monument kennen niet op gemeentelijk niveau beschermd is, kan deze dus zonder pardon verdwijnen. Een nationale monumentale status als groen erfgoed zou een betere bescherming zijn voor deze eeuwenoude bomen en zorgen voor een eerlijke en gelijkwaardige behandeling.

Uitreiking van het rapport door Jan Willem de Groot (Terra Nostra) aan Nicole Boeijink (Bomenstichting) en Arjan de Zeeuw (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed)

Aanbevelingen voor de bescherming van monumentale bomen

Om monumentale bomen beter te beschermen, kun je op verschillende niveaus aan de slag gaan. Het begin is het opstellen van strikte objectieve criteria voor een nationale monumentale status van bomen. Qua beheer zou financiële ondersteuning van eigenaren waardevol zijn en de basis vormen van het behoud en juiste beheer van de bomen. De boom én de groeiplaats zouden opgenomen moeten worden in de subsidieregeling 'Instandhouding monumenten' of in provinciale subsidieregelingen voor erfgoed. Maar geld is niet alles; van essentieel belang zijn ook kennis en vaardigheden met betrekking tot een goede omgang met monumentale bomen en de interactie met de omgeving. Kennisoverdracht tussen eigenaren en experts is nodig. Ook moet erop toegezien worden dat bestaande wet- en regelgeving gevolgd wordt om onnodige schade of kap te voorkomen.

Uit alles blijkt dat bomen die door hun uiterlijk of rol in de geschiedenis herkenbaar zijn als bijzondere boom meer bescherming krijgen. Die herkenbaarheid kan verhoogd worden door het publiek, maar ook eigenaren beter bewust te maken van het grote belang van deze bomen. Dat kan bijvoorbeeld door educatie en verdieping in de historie. Zo ontstaat er meer respect. De mens is vaak heel bepalend geweest voor hoe bomen en groeiplaatsen er nu voor staan. Vroeger was de herkenbaarheid vaak groter en waren de omstandigheden en groeiplaatsen gunstiger dan nu. Laten we dus vooral de historie van de boom en de plek gebruiken voor een beter beheer. Beter beheer bereik je ook door deze monumentale bomen wettelijke bescher-

ming te geven door ze op te nemen in de nationale regelgeving. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed kan monumentale bomen bijvoorbeeld voordragen als 'beschermde groen erfgoed'; na advies van de landelijke Bomenstichting en provincies. Provincies en gemeentes kunnen hier zelf ook aan bijdragen door monumentale bomen aan te wijzen als beschermd groen erfgoed, zodat ze opgenomen worden in omgevingsverordeningen of omgevingsplannen. Daarbij moet ook de groeiplaats niet worden vergeten: juridisch en beleidsmatig gezien kan deze opgenomen worden in bestemmingsplannen, zodat naast de boom ook de groeiplaats wordt beschermd.

Monumentale bomen beter beschermen

De bescherming van monumentale bomen in Nederland vereist een gecoördineerde aanpak met objectieve criteria, bredere bewustwording en ontzag voor hun geschiedenis. Hieronder valt ook de bescherming van de groeiplaats. Risicogestuurd beheer moeten we achter ons laten. Het uitdragen en in werking stellen van de aanbevelingen zal bijdragen aan een betere bescherming en instandhouding van deze belangrijke, ecologisch en cultuurhistorisch waardevolle bomen.

De Twaalf Apostelen op landgoed Ampsen in Lochum

- Zomereiken uit de periode 1750-1800
- Historisch gezien onderdeel van een kerkenpad, stammend uit de middeleeuwen
- Onderdeel van een laan in een rijksmonumentaal park
- In particulier eigendom
- Hoge ecologische score en cultuurhistorische waarde

- Bedreigd door het toepassen van bemesting van landbouwgrond in de directe omgeving
- Bedreigd door maaibeheer met zwaar materieel
- Onjuist snoei-beheer in het verleden, met als resultaat grote snoeiwonden
- Er loopt een wandelpad onder de boom door tot aan de stamvoet. Dit kan veiligheidsrisico's opleveren voor wandelaars, maar ook voor de boom.
- Advies: het opstellen van een beheerplan, gericht op het zo lang mogelijke behoud van de oude eiken. Daarin de mogelijkheden verkennen om de groeiplaats te verruimen en het relatief intensieve beheer van het grasland om te vormen naar extensief beheer, zonder of met sterk beperkte bemesting.

Paardenkastanje Rapenburg in Leiden

- Witte paardenkastanje uit de periode 1820-1830
- Staat in de achtertuin van een voornaam huis in een zeer oud deel van het centrum van Leiden
- De boom staat naast een monumentale muur uit de 17e eeuw.
- In particulier eigendom
- Gemiddelde ecologische score en cultuurhistorische waarde
- De wortels van de boom beschadigen de trap van de ingang van de muur.
- Zowel de boom als de muur heeft cultuurhistorische waarde, maar ze gaan niet goed samen.
- De muur is 'landelijk beschermd', de boom 'gemeentelijk'. Juridisch gezien wordt er dus met verschillende maten gemeten, waarbij het behoud van de boom mogelijk minder zwaar weegt.
- Er is twee keer een kapaanvraag ingediend, beide keren geweigerd door de gemeente Leiden.

Advies: het gesprek aangaan met de bewoners om de mogelijkheden af te stemmen, waarbij zowel de boom als de monumentale muur behouden kan blijven. Mogelijk kan nationale regelgeving de juridische status van de monumentale boom en de monumentale muur gelijkstellen.

BE SOCIAL
 Scan, lees & deel!